

Cumhuriyet Öncesi Dönem Hıfzıssıhha Dersinin Eğitim Programlarında Yer Almasının Gereği Ve Önemi Üzerine Düşünceler

DOI: 10.26466/opus.748421

*

Savaş Karagöz *

* Doç, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Aksaray/TÜRKİYE

E-Posta: savaskaragöz@aksaray.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4410-9214](https://orcid.org/0000-0002-4410-9214)

Öz

Klasik tıp metinlerinde önemli bir yeri olan hıfzıssıhha, sağlıklı bir yaşam için yapılan faaliyetlerin ve alınan önlemlerin tümü; sağlık bilgisi, hijyen anlamına gelir (TDK sözlük 1998, I/986). Kökeni Arapça olan bu kelimenin yerini günümüzde Fransızcadan dilimize geçen hijyen sözcüğü almıştır (TDK sözlük 1998, I/994). Osmanlı tıbbında hıfzıssıhha hava, iklimler, yeme içme, giyim, yaz ve kış sporları, uyku, banyo, kan alma, beden ve ruhun dinlendirilmesi gibi geniş manada kullanılıp koruyucu hekimlik bilgileri verirken günümüzde hijyen kelimesi daha özel anlamda kullanılmakta daha çok sağlıklı olmak için gerekli temizlik kurallarından bahsetmektedir. İnsanoğlu tarihsel süreç içerisinde sayısız salgın hastalıklara maruz kalmış ve bu salgınlara karşı tedbirler üretmeye çalışmıştır. Bulaşıcı hastalıklarla örgütlü mücadelenin batılı ülkelerde olduğu gibi Osmanlı devletinde de 1800'lü yıllarda başladığı görülmüştür. Hıfzıssıhhanın eğitim ortamlarındaki önemi üzerine uluslararası olarak belirli dönemlerde kongrelerin düzenlendiği görülmüştür. Hıfzıssıhha Batı dünyasında 18. Yüzyılda tıp ilminden ayrı bir bilim dalı olarak görülmüş ve bu alanda halk sağlığı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Hıfzıssıhha bilimi ayrı bir ders olarak okullarda okutulmaya başlanmıştır. Dünyada hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması 19. yüzyılda başlamıştır. 20. yüzyılın ilk yıllarında gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin gerek askeri ve gerekse sivil tıp okullarında hıfzıssıhha dersinin gereği ve önemi düşünülmüş, bu ders 1827 yılından itibaren eğitim programlarında yer almıştır. II. Meşrutiyet Döneminde halk sağlığı bilincine yönelik alınan tedbirlerin başında hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması olmuştur. Bu anlayış çok sayıda kitapların yazılmasına ve yayınlanmasına etkili olmuştur. 1924 ilköğretim programlarıyla birlikte hıfzıssıhha dersi Cumhuriyet dönemi eğitim programlarında da yer almıştır. Çalışmada çözümleyici analize ulaşmak için nitel araştırma desenine uygun olarak nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmıştır. Cumhuriyet öncesi dönem gerek hıfzıssıhhanın eğitim programlarında yer alması gerekse hükümet tarafından bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı gerekli tedbirlerin alınması sağlıklı yaşam ve bilinçli bir toplum oluşturma açısından önemlidir. Günümüz açısından değerlendirildiğinde, Covid 19 salgını veya diğer salgınlara karşı alınabilecek önlemlerin başında eğitim programlarında zorunlu bir ders olarak hıfzıssıhha dersinin olması, bu dersin sağlık uzmanlarınca okutulması, ders içeriklerinin günün şartlarına uygun olması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hıfzıssıhha, halk sağlığı, Hıfzıssıhha eğitim programı, Askeri ve sivil okullar, mektep doktorluğu

Opinions On The Necessity And Importance Of Pre-Republic Period Hifzissihha (Protective Health) Course In The Education Programs

*

Abstract

Hifzissihha (Protective Health), which has an important place in classical medicine texts, means all of the activities and measures taken for a healthy life; health information and hygiene (TDK dictionary 1998, I / 986). This word, which has its origins in Arabic, has been replaced by the word "hygiene" that passes from French to our language today (TDK dictionary 1998, I / 994). While hygiene is used in Ottoman medicine in a broad sense such as air, climate, eating, clothing, summer and winter sports, sleep, bathing, blood-letting, resting the body and soul, hygiene which means necessary cleaning rules to be more healthy is used in a more specific sense today. Human beings have been exposed to numerous epidemic diseases in the historical process and tried to take measures against these epidemics. It was observed that the organized struggle with infectious diseases started in the Ottoman state in the 1800s as in the western countries. It was observed that congresses were organized internationally at certain periods on the importance of Hifzissihha (Protective Health) in educational environments. Hifzissihha (Protective Health) was regarded as a separate branch of science in the 18th century in the Western world and studies on public health were carried out in this field. Hifzissihha (Protective Health) course started to be taught in schools as a separate course. The inclusion of Hifzissihha (Protective Health) course in the world in educational programs started in the 19th century. In the first years of the 20th century, as in developed countries, the necessity and importance of Hifzissihha (Protective Health) course was considered in both Ottoman Empire's military and civil medical schools, and the course had been included in education programs since 1827. One of the measures taken for raising the awareness of the society on health in the Second Constitutionalist Period was the inclusion of Hifzissihha (Protective Health) course in the education programs. This understanding became effective in the writing and publishing of many books. Along with the 1924 primary education programs, Hifzissihha (Protective Health) course continued to take place in the education programs of the Republican period. In order to reach the analytical analysis, out of qualitative data collection methods, document review method was used in accordance with the qualitative research design. The pre-republican period is important in terms of the inclusion of Hifzissihha (Protective Health) course and taking the necessary measures against infectious and epidemic diseases by the government in order to create a healthy life and conscious society. When considered from today's point of view, it is suggested that the first measures to be taken against Covid 19 epidemic or other outbreaks should be the inclusion of Hifzissihha (Protective Health) course as a compulsory course, this course should be taught by healthcare professionals, and the content of the course should be in accordance with the current conditions.

Keywords: *Hifzissihha (Protective Health), Public health, Hifzissihha (Protective Health) education program, Military and civil schools, School doctor*

Giriş

Klasik tıp metinlerinde önemli bir yeri olan hıfzıssıhha, sağlıklı bir yaşam için yapılan faaliyetlerin ve alınan önlemlerin tümü; sağlık bilgisi, hijyen anlamına gelir (TDK sözlük 1998, I/986). Kökeni Arapça olan bu kelimenin yerini günümüzde Fransızcadan dilimize geçen hijyen sözcüğü almıştır (TDK sözlük 1998, I/994). Osmanlı tıbbında hıfzıssıhha hava, iklim, yeme içme, giyim, yaz ve kış sporları, uyku, banyo, kan alma, beden ve ruhun dinlendirilmesi gibi geniş manada kullanılıp koruyucu hekimlik bilgileri verirken günümüzde hijyen kelimesi daha özel anlamda kullanılmakta daha çok sağlıklı olmak için gerekli temizlik kurallarından bahsetmektedir (Özdoğan ve Kartalcık, 2016, s.324).

Genel olarak hıfzıssıhha, insan sağlığını korumak için vücudun ve içinde yaşanan çevrenin sağlık şartlarını inceleyen, buna göre tedbirler alan ve bu çalışmalardan bahseden hekimlik kolu, sağlık koruma, sağlık bilgisi, hijyen olarak tanımlanabilir.

İnsanoğlu tarihsel süreç içerisinde Antoninus (Galen) salgını, Jüstinyen vebası, Kara Veba, Amerikan yerlilerinin suçtuğu ile karşılaşması, Cocoliztli salgınları, Yedi farklı Kolera salgını, 1855–1859 yılları arasında Çin’de başlayarak dünyaya yayılan ve sadece Çin’de ve Hindistan’da bile 12 milyon insanın ölümüne neden olan Üçüncü Veba salgını, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Tifüs salgını, 1914 – 1918 yılları arasında Tifüs bakterisini taşıyan bitlerin neden olduğu salgın, İspanyol Gribi salgını, Asya Gribi salgını gibi sayısız salgın hastalıklara maruz kalmış ve bu salgınlara karşı tedbirler üretmeye çalışmıştır (Akgöl, 2020, s.40-49).

Bulaşıcı hastalıklarla örgütlü mücadelenin batılı ülkelerde olduğu gibi Osmanlı devletinde de 1800’lü yıllarda başladığı görülmektedir. Osmanlı Devleti halk sağlığı alanında çalışmalar yapan ve kanunlar çıkaran İngiltere ve Fransa’nın ardından II. Mahmut döneminde ilk defa 1838 yılında “Meclis-i Tehafuz” ismiyle karantina teşkilatı kurmuştur. Bu mecliste Meclis-i Tahaffuz-ı Ula (Yüksek Karantina Meclisi) ve Meclis-i Tahaffuz-ı Sanı (Yüksek Karantina Bürosu) olmak üzere iki meclis görev yapmıştır (<https://www.hssgm.gov.tr/Tarihce>: 27.05.2020). Bu kurumlar salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak tedbirlerin karar organı olarak faaliyette bulunmuşlardır.

1851 yılında toplanan I. Milletlerarası sağlık konferansında halk sağlığı ve salgınların önlenmesi konusunda ülkeler karantinistler ve hijyenistler olarak iki gruba ayrılmıştır. Osmanlı Devleti ise halk sağlığı ve salgınların önlenmesi konusunda karantinistler grubunda yer almıştır(Sarıyıldız, 1998,s.319-321). Alınan tedbirler arasında temel önleme açısından okul çağı çocuklarının bu salgınlara karşı korunmasının önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Hıfzıssıhhanın eğitim ortamlarındaki önemi üzerine uluslararası olarak belirli dönemlerde kongrelerin düzenlendiği görülmüştür. Ülkemizden Selim Sırrı (Tarcan)'ın katılımıyla gerçekleştirilen Birinci Hıfzıssıhha Kongresi ilk defa 1921 yılında İsveçli Rektör Svidelius tarafından İskandinavya memleketleri temsilcileri tarafından Stochkolm'de toplanmıştır. İkinci kongre 1923 yılında Göttemburg'da, üçüncü kongre ise 1924'te Norveç payitahtı olan Oslo şehrinde toplanmıştır. 1925 yılında ise Danimarka'nın Kopenhag şehrinde dördüncüsü düzenlenen Şimal Memleketleri Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Hıfzıssıhhası Kongresi Kopenhag Terbiye-i Bedeniye Müessesesi Müdürü Profesör K.R. Knudsen tarafından düzenlenmiştir(Aşır ve Kırşan,1925,s.31-33).

Yöntem

Bu çalışma "kuramsal analitik araştırma" yapmayı hedeflemektedir. Kuramsal analitik araştırma, mevcut durumun belirlenmesi ve analiz edilmesine yönelik bir araştırma modelidir. Dolayısıyla araştırma nitel bir çalışmadır (Çelebi ve Asan, 2014, s.263). Çalışmada çözümleyici analize ulaşmak için nitel araştırma desenine uygun olarak nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yapılarak Cumhuriyet öncesi dönem hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması ve hıfzıssıhhanın gereği ve önemi üzerine düşünceler üzerinde durulmuştur.

Araştırma derleme türünde olup, hıfzıssıhha dersine ait bulgular Cumhuriyet öncesi eğitim kurumlarına ait eğitim programları incelenerek elde edilmiştir.

Bulgular

Hıfzıssıhha Dersinin Eğitim Programlarında yer alması

Eğitimin sadece bireylere bilişsel süreçte bilgi kazandırma görevinin dışında sağlıklı bireyler yetiştirme gibi görevinin olduğu açıktır. Bu yönüyle eğitim ve sağlık bilimi birbirini tamamlamaktadır. Eğitim öğretim kurumlarının bireylere gerekli olan bilginin yanında bireylerin hayat boyu sağlıklı olabilmesi ve sağlığını koruması konusunda da gerekli yeterlilikleri okul öncesi dönemden itibaren vermesi gerekmektedir. Bu düşünce ile Hıfzıssıhha (sağlık bilgisi) dersinin eğitim programlarında yer aldığı düşünülmektedir. Hıfzıssıhha Batı dünyasında 18. Yüzyılda tıp ilminden ayrı bir bilim dalı olarak görülmüş ve bu alanda halk sağlığı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Hıfzıssıhha bilimi ayrı bir ders olarak okullarda okutulmaya başlanmıştır.

Dünyada hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması 19. yüzyılda başlamıştır. 20. yüzyılın ilk yıllarında gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin gerek askeri ve gerekse sivil tıp okullarında hıfzıssıhha dersinin gereği ve önemi düşünülmüş, bu ders 1827 yılından itibaren eğitim programlarında yer almıştır.

14 Mart 1827 tarihinde ordunun hekim ihtiyacını karşılamak üzere kurulan Tıphane-i Amire'nin 2. sınıfında hıfzıssıhha dersi İstefena'ki Karateodari tarafından okutulmuştur. Mekteb-i Tibbiye-i Adliye-i Şahane'nin 5. sınıfında da yine aynı hoca hıfzıssıhha dersi okutmuştur. Askeri Tibbiyede, hıfzıssıhha alanında ilk basılı halk sağlığı kitabını Paris'te yayınlayan Arjizen Serandi "Osmanlı imparatorluğu halkına yönelik Hijyonomi ve sağlığı koruma kuralları" adını taşıyan kitabını Abdulmecid'e takdim etmiştir. Askeri Tibbiye'de 1849 yılına gelindiğinde ise tıp alanında çok sayıda çalışması olan Mavroyeni Paşa hıfzıssıhha dersi vermeye başlamıştır. Askeri Tibbiye'de, Mavroyeni Paşadan sonra sırasıyla Dr. X. Zagrofos, 1870 yılında Dimitri Efendi, 1874'te Ferdinand Bey (Ferdî Paşa, Selim Sırrı'nın öğrenciliği dönemiyle ilgili yazmış olduğu ve bu çalışmada Hıfzıssıhhanın önemi başlığı altına verilen bölümde bahsedilen kişidir), 1905 yılında bu alanda çok sayıda kitabı olan Mehmet Fahri Bey hıfzıssıhha muallimliği yapmışlardır. Sivil Tibbiye'de ise hıfzıssıhha derslerini değişik yıllarda Mahmut Hakkı Paşa, Mehmet Emin Fehmi, Ali Paşa, Kaymakam Hüseyin Remzi Bey, İbrahim Lütfi

Bey, İlyas Matar Paşa, Mustafa Bey, Yusuf Ziya Bey, sivil tıbbiyenin son hıfzıssıhha hocaları olarak ta Akil Muhtar Bey ve daha sonra Aristidi Suguras vermişlerdir (Yıldırım, 1993, s.3-16).

1877 yılında “Mekâtib-i Askeriye Nezâreti” adı altında birleşen Askerî rüşdiyeler, idadiler, Menşe-i Muallimin, Mekteb-i Fünun-u Harbiye gibi tüm askeri okulların ders programlarının Avrupa'daki eşdeğerleri düzeyine çıkarılması için büyük bir ıslahat hareketine girişilmiş ve hıfzıssıhha dersleri eğitim programlarında yer almıştır(Ergün ve Duman, 1996, s.496-498).

İstanbul'da Şehremaneti uhdesinde 11 Kasım 1894 Umumî Hıfzıssıhha Komisyonu toplanmış ve okullardaki bütün öğrencilerin salgın hastalıklardan korunması için özel olarak tâyin edilen doktorlar tarafından düzenli bir şekilde muayeneden geçirilmesi kararı almıştır. Alınan bu karar, şüphesiz, salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasında okulların ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Ürekli, 2000, s.39). Bu önemli gelişmeden sonra hıfzıssıhhanın önemi daha da artmış eğitim kurumlarını ön plana getirmiştir. Bu süreçte yüksek askeri ve sivil tıbbiye okullarının yanı sıra diğer okul kademelerinde de hıfzıssıhhanın bir ders olarak eğitim programlarına girdiği görülmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda 1899 yılında Darülmuallimini Rüştiye'ye hıfzıssıhha dersi ilave olunmuştur. 1898-1899 öğretim yılında yedi yıllık idâdîlerde okutulan derslerin ait haftalık ders dağıtım çizelgesine bakıldığında ise Ma'lûmât-ı nâfia ve hıfzıssıhha derslerinin olduğu görülmektedir.

1909 yılında ilköğretim kanun tasarısı hazırlanmış ve iptidai mekteplerin ve Dârülmuallimîn-i İbtidâiye'nin eğitim programları içerisinde hıfzıssıhha dersine yer verildiği görülmektedir(Ünal, s.247-248). Abdurrahman Şeref Bey, bu arada Daire-i Maarifte “Hıfzıssıhha-i Mekâtib Komisyonu” adlı bir sağlık kurulu teşkil etti (22 Mayıs 1911). Haziran başında Paris'teki Osmanlı öğrencileri hakkında M.Blondel'den (müfettiş) ayrıntılı bir rapor istedi. Bu rapora göre, bu hususta bazı önlemler almak niyetinde olduğunu belirtti (Sabah,1911, Ergün, 1996,s.248). 1911 yılında da “Maarif Hıfzıssıhha-i Mekâtib Komisyonu” adlı bir örgüt oluştu.

Osmanlı Devleti'nin eğitim ve sağlıkla ilgili kurumlarının işbirliği ile hıfzıssıhha uygulamaları 10 Şubat 1912 tarihli “Bilumum Mekatipte Emraz-ı Sarıyenin Meni, Tevessüü ve İntisarı Hakkında Nizamname” ile bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda görev eğitim kurumlarına da verilmiştir. Bu belgede bulaşıcı hastalıklarla savaş konusunda görev eğitim kurumlarına

yüklenmiş olup sağlık müfettişleri ile işbirliği önerilmiştir. Adı geçen uygulama 1912 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nun sorumluluğu altında başlamıştır. 1912 yılından itibaren bütün meslek ve sanayi okullarının eğitim programları içerisinde hıfzıssıhha dersleri yer almıştır (Ergün,1996, s. 141-455).

Bu nizamnameden bir yıl sonra 23 Eylül 1913 yılında çıkarılan "Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı" ile ilkokul eğitimi zorunlu kılınarak, okullarda sağlıklı bir çevre sağlanması konusunda eğitim yetkilileri sorumlu kılınmıştır. Hıfzıssıhha dersi 1913'te Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı (İlköğretim geçici yasası) ile de ilkokullarda okutulacak dersler arasında yerini almıştır. Yasaya göre sağlık müfettişleri ve belediye hekimleri denetimden sorumlu tutulmuştur (<https://www.eansiklopedi.com/turkiyede-okul-sagligi-calismalari>. 20.05.20 20).

1910'da çıkarılan Medaris-i İlmiye Nizamnamesi ile medreselerde yeni bir dönemin başladığı görülmektedir. 6 Şubat 1912 tarihinde açılan Medresetül Vaiz'in 3. sınıf eğitim programında hıfzıssıhha dersinin var olduğu görülmektedir. Ayrıca 1914'te Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin çabalarıyla çıkarılan İslah-ı Medaris Nizamnamesi'ne göre İstanbul'daki bütün medreseler, Darü'l-hilâfeti'l-aliye Medresesi adı altında yeniden düzenlenmiş ve hıfzıssıhha dersi eğitim programlarında yerini almıştır (Ölmez, 2014, s.137).

Maarif-i Umumiye Teşkilât Nizamnamesi (1914) ile Hıfzıssıhha-i Mekâtib Dairesi kurulmuştur. Okullardaki sıhhi teftişin tarihsel süreçteki gelişimine bakıldığı zaman ise, sıhhi teftişi okullarda ilk uygulayan ülke 1879'da Fransa'nın olduğu görülmektedir. Fransa'yı 1891'de Almanya, 1883'de Avusturya- Macaristan, 1908'de İngiltere, 1895'de Yanya, 1901'de Romanya, 1908'de İsviçre, 1908'de Meksika 1910'da İsveç, Norveç, Danimarka, 1910'da Hollanda takip etmiştir. 1915'ten sonra ise Japonya, son senelerde bu konuya önem vermiş 8424 mektep doktoru yetiştirmiş ve okullardaki sıhhi teftişi sürekli hale getirmiştir (Reşit Galip,1917, s.390).

Osmanlı Devleti ise 1914'de Hıfzıssıhha-i Mekâtib Dairesi kurarak okullarda sıhhi teftişe resmiyet kazandırmıştır. Özellikle 1915 yılında yayınlanan Darulmuallimin ve Darulmuallimat Nizamnamesinin 24. Maddesinde Darulmuallimatlarda, 28. Maddesinde terbiye-i bedeniye ve 31. Maddesinde ise Ana Muallim Mektepleri müfredat programlarında Hıfzıssıhha bir ders halinde yer almıştır (Ünal, s.282-316).

1915 yılında açılan İnas darülfünü'nun tabiat şubesi 1., 2. ve 3. sınıf ders programları içerisinde hıfzıssıhha dersi yer almıştır (Muallim Mecmuası,1917, s.844).

II. Meşrutiyet Döneminde halk sağlığı bilincine yönelik alınan tedbirlerin başında hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması olmuştur. Bu anlayış çok sayıda kitapların yazılmasına ve yayınlanmasında etkili olmuştur. 1924 ilköğretim programlarıyla birlikte hıfzıssıhha dersi Cumhuriyet dönemi eğitim programlarında da yer almaya devam etmiştir.

Hıfzıssıhha Dersinin önemine ilişkin görüşler

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti hem sağlık hem de eğitim teşkilatları olarak tüm dünyada etkili olan salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı çağdaş olan ülkelerle birlikte mücadele etmiştir. Hıfzıssıhha alanında sağlık ve eğitim kurumlarının yanı sıra halkın bilgilendirilmesi için dönemin süreli yayınları da önemli bir görevi yerine getirmiştir. Dönemin süreli yayınlarından bazıları ise; *Sihatnuma* (1867), *Vakay-i Tıbbiye*(1880-1892), *Askeri tıp Mecmuası*(1880-1926), *Hıfzıssıhha* (1908), *Afiyet*(1913), *İstanbul darülfünun Tıp Fakültesi mecmuası*(1916-1944), *Sağlık Dergisi*(1917), *Sihhi sayfalar*(1923), *Türk Tıp Mecmuası*(1923)'dir. Sağlıkla ilgili bu yayınların dışında eğitimle ilgili olanlarda salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı halkı bilgilendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu yayınlara bakıldığında ise *Tedrisat Mecmuası*, *Muallim*, *Muallimler*, *Terbiye* vb. çok sayıda özellikle II. Meşrutiyet dönemi yayınlar görülmektedir.

1324 (1908) yılında İzmir'de yayınlanan "*Terbiye*" isimli süreli yayın Hıfzıssıhha başlığı altında o dönemin salgın ve bulaşıcı hastalıklarına karşı beden sağlığının önemine dikkat çekmiş ve ailelerin özellikle annelerin salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı çocukları koruma konusundaki görev ve sorumluluklarından bahsetmiştir. Dergi aynı zamanda salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı (sıtma, verem, tifo) İngiliz ailelerinin yaklaşımı ile Türk ailelerinin yaklaşımını karşılaştırmıştır. Ayrıca ailelerde çocuklara verilen bireysel sorumlulukların nasıl ve ne şekilde kazandırılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

İbn'ül Muhsin Kemal (1914) tarafından Darülmualiminin Tatbikat Mektebi konferans salonunda muallim ve muallim adaylarının bulaşıcı ve salgın hastalıklar konusunda bilgilendirilmeleri için verem hakkında konferans verilmiştir. Verem hastalığının sebepleri ve korunma yolları anlatılmıştır. 1317 senesinde İstanbul'da veremden vefat edenlerin sayısının 2649, 1323 senesinde

ise 3013 kişi olduğu belirtilmiştir. İbnül Muhsin Kemal'in 1914 yılında vermiş olduğu konferansın içeriği incelendiğinde toplum olarak çoğu kötü alışkanlıkları (yere tükürme, tozlu ortam, el ve vücut temizliğine dikkat etmeme, yiyeceklerin temizlenmesi, nemli rutubetli ortamların varlığı vb) hala devam ettiği görülmektedir. Bu durum aslında bireysel ve toplumsal sorumlulukların hala kazandırılmadığını göstermektedir. Bireysel ve toplumsal bilincin gelişmesinde ise eğitim ve öğretim kurumlarına büyük görev düştüğü aşikârdır. Eğitim kurumları bu görevi yerine getirirken sadece kuramsal bilgilerden ziyade yaparak ve yaşayarak öğrenmenin gereği olan uygulamaya dönük etkinliklerle salgın, bulaşıcı ve toplum sağlığını olumsuz etkileyen durumlara karşı sorumluluk bilincinin kazandırılması gerekmektedir. İbn'ül Muhsin Kemal, salgın hastalıklara karşı sadece görevin sağlıkçılara ait olmadığını bu hastalıkla mücadele etmek için kadın erkek zengin fakir, küçük büyük bütün Türkiye için farz olduğunu söylemiştir.

Muallim Mecmuası (1916) 17 Haziran 1916 tarihinde Galatasaraylılar Yurdu'nda halk eğitimi şeklinde hıfzıssıhha açısından salgın ve bulaşıcı hastalıklarla ilgili özellikle de lekeli humma hastalığı ile ilgili bilgiler verildiğini sayfalarına taşımıştır. Doktor Reşit Galip (1917) "Mekteplerde Teftiş-i sıhhi" konusunda kaleme aldığı yazısında ise, *"bizde henüz milletçe sıhhatin kıymeti anlaşılmamış olduğundan, bilhassa çocukların ne suretle büyütüleceğinin bilinmediği gibi beşeriyette bin türlü hastalıklara bin türlü zararlı amirlere karşı onları ne suretle muhafaza edileceği öğrenilmemiş olduğunu.* Söyleyerek hıfzıssıhhanın önemine dikkat çekmiştir. Doktor Reşit Galip, *"Sağlam nesil sağlam nesilden doğar"* ifadesiyle çocukların ekseriyeti mekteplerde olduğu için sıhhati etfal meselesi üzerinde hükümetin ve maarif nezaretinin gerekli ehemmiyeti göstermesi gerektiğini belirterek, başka memleketlerde hükümet tarafından bu konuda teftiş-i sıhhi programları uygulanmakta olduğunu" ifade ederek hükümet ve bakanlığın bu konuda gayret göstermesini önermiştir.

Doktor Saim (1918) ise hıfzıssıhha derslerinin okullardaki işleniş tarzına yönelik şu sözleriyle hem eleştiri hem de birçok öneri getirmiştir. *".... Mekteplerde hıfzıssıhha ya terbiyesi yeni bir şekil vermek için kısmen yapılmıyor değildir. Mekteplerde eskimiş bir şey varsa o da hıfzıssıhha dersleri olsa gerek. Çünkü mektep tabibi bile her sene değişmesi icap eden bir ilmin sultanilerde taşra darülmuallimlerinde eski kitapları okutulması elbette künhe add edilebilir. Anadolu'da bir tıp fakültesi daha açmak gerekir. Sadece bu işlerin konferanslar şeklinde olması faydasızdır. Bunların en esaslısı tabip yetiştirmektir. Hıfzıssıhha ile ilgili tedrisatı iptidaiye'de*

hıfzıssıhha dersi olmalı. Bu ders hatta ana mekteplerine yayılmalıdır. Tıp fakültesinde bütün doktorlara ayrıca mektep tababeti dersi verilmeli hele kız mekteplerinde hıfzıssıhha dersi çok önemlidir. Hıfzıssıhha tamamı ile ictimai bir ilimdir. Her meselesi milidir. Bir millete üç şey lazımdır. Evvela nüfus sonra sanayi sonra ticaret kadın erkeklerin birbirlerinin sıhhatlerinin kontrol edebilecek derecede tahsil görmeleri artık mecburi bir şekil almıştır. Özellikle kızlara verilecek hıfzıssıhha dersleri kadın hastalıkları konusunda kızları bilgilendireceği için çok önemlidir. Bir sultani ve idadi mektebinde hıfzıssıhha okutmak pek ehemmiyetli bir meseledir. Darülmuaallimin ve darülmuaallimatlardaki hıfzıssıhha dersleri hükümet meselesi olarak görülebilir.”

Doktor Saim mekteplerdeki hıfzıssıhha programının o dönemin şartlarına göre güncellenmesini, bu konu da mektep tabipliği konusunda uzmanlaşmış hekimlerin yetiştirilmesini önermiştir. Mustafa Şekip (1919) ise “*Sıhhatin muhafazayı ve vazifelerimizden biridir. Sıhhate bilerek yapılan zararlı bir cismani günahtır. Manevi bir ahlaki kabul ettiğimiz halde cismani bir ahlakın dahi olması lazım. Geleceğini takdir eden maalesef pek az kimseleri görüyorum*” şeklinde görüşünü belirtmiştir. Vücuda hizmet temizlikten başlar, temizliğin kanuni medeniyesi hıfzıssıhhadır ifadesiyle aslınla günümüzde yaşamış olduğumuz Covid-19 karşısındaki çoğu insanların vurdumduymaz tutumunu da ifade etmiştir.

Selim Sırrı (1923) kullarımızda uygulanan mektep hekimliği ve hıfzıssıhha dersinin işlenişi ile yaşamış olduğu tecrübelerle ilgili 1923 yılında kalem almış olduğu yazıyı, günümüzde yaşanan Covid 19 gibi salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak temel önleme çalışmalarına yön vermesi açısından faydalı olacağı düşüncesiyle aynen aktarımı şu şekilde yapılmıştır.

Talim ve terbiye âleminde bizden başka bütün medeni milletlerde en çok önem verilen bir konu da mekteplerin hıfzıssıhhasıdır ve mektep hekimliğidir. Bizden başka dedim bu ifadeyi kullanmakta ne kadar haklı olduğumu şimdi ispata çalışacağım. “Vaktiyle Galatasaray Sultanisinde tahsilime devam ederken mektebin tabibi olan Ferdi Paşa isminde bir kişi vardı. Bir de Antonia isminde ihtiyar eczacı vardı. Doktor sabahları mektebe uğrar bir ayaküstü vizite yapar başı ağrıyanlara İngiliz tuzu, boğazı ağrıyanlara gargara, sıtması olanlara bir miktar kinin verir çıkıp giderdi. Asıl hekim; eczacı Antonia idi. Onun verdiği ilaçları daha da beğenirdik. Çünkü ilaçlar şerbet ve limonata türlerindi. Koca müessesede hıfzıssıhha dersi son sınıflarda okunur küçük sınıflarda ise bu hayat ilmine ait en basit ve en pratik kaideler ihmal edilirdi.”

Selim Sırrı okullarda hıfzıssıhha uygulamalarını Avrupa milletleriyle karşılaştırmış ve çok geride kaldığımızı ifade etmiştir. Ayrıca ismen eğitim programlarında yer alan hıfzıssıhha dersine gereken önemin verilmediğini de biz-zat gözlemlemiştir.

Yüksek tahsilimi ikmal için Mühendishane-i Berri-i Humayuna gittiğim zaman bu hava-lı kışlada sıhhat meselesi daha perişan bir halde idi. Müessesenin “cehaletten kinaye Lokman hekim” lakabı verilen bir Mehmet Paşa vardı. O da her sabah mektebe gelir 1 saat kadar hastaları muayene eder kimine kına, kimine karbonat, kimine kinin tavsiye ederdi. Meydan dayağına uğrayanların da raporunu yazar, salına salına Halicioğlu’ndan evine yollarırdı. Lokman bir de iskelet ağrısı olanları kambur hastane-sine sevk ederdi. Orası da maaza bir çeşit maktul idi. Oraya sağlam girenler mutlaka bir hastalık kapardı. Hayatımda bu kadar mikrop yuvası bir yer görmedim. Ben de orada 10 gün kadar çile çıkardım. İyi olabilmek bu hastanede mucize kabilindendi.

Avrupa’da bilhassa Berlin, Paris, Viyana gibi büyük şehirlerde cennet gibi hasta-neleri gördüğüm halde manevi kuvvetim o kadar sarsılmıştı ki; bugün hastane deni-lince tüylerim ürperir. Mühendishanelerde harbiye sınıflarında hıfzıssıhha dersini uzun boylu, eksantrik mizaçlı Fuat Bey isminde bir tabip okuturdu.

Öyle, havanın soğuk, ziyanın, gıdanın, hareketin lüzumu öneminden hayata tes-i-rinden, miskinlerin temizliğinden, mikropların zararından, çoğunlukla duçar oldu-ğumuz ufak tefek hastalıklara karşı alınacak tedbirlerden, bayılanlara, yanıklara, bo-ğulanlara, kırık çıkılara karşı ne yolda muamele edileceğinden sonuç olarak her gün maruz kaldığımız rahatsızlıklara, bulaşıcı hastalıklara karşı ne yapmamız gerektiğin-den bahsedeceği yerde bize daima havanın terki-binden bahsederdi. Havanın, oksijen ile azottan mürekkep olduğunu, bunun %21’i oksijen, %71 i azottan terkip oldu-ğunu, bundan başka % 6’dan %9’a kadar su buharı 10.000’de 3’ten 9’a kadar karbon gazları içerdiğini buna hava-i safi denildiğini ezberlettirirdi.

Asıl garibi bunu havadan, ziyadan (aydınlık) mahrum kirlı bir dershanenin kirlı sıraları üzerinde hayat ve sıhhatimize kastederek anlatırdı. Bir gün gıdalardan bah-setmişti. Bir saatten fazla kafamızı şişirmişti. Onun ifadesiyle söylüyorum “İnsan vücudu, su, emleha, azot, karbon ve fosfordan oluşur”. Azotun görevi vücudumuzu tamir etmektir. Bunu hem nebattan hem de hayoansal gıdalardan alırız. Karbonun vazifesi yanmaktır. İnsan 24 saatte 20 gram azot, 31 gram karbon, 30 gram emleha, 2.0 kg su almalıdır. Beyaz etler kolay hazımlıdır. Siyah etler ise zor hazımdır. Kolay hazım olanlar ise; kalkan, sazan, barbun, teke... kolay hazmedilmeyenler ise uskumru, palamut gibi istiridyeye çiğ yenilirse hazmu kolaydır. Pişirilerek yenilirse mideye ağırlık

verir hazmı zordur. Hulasa daha buna benzer bir alay deli saçması (Burada alay kelimesi askeri okul olduğu için kullanılmış ola bilir).

Talebe mektepte yazım bamyı kışın kuru fasulye ve kapuskadan başka yemek yüzü görmediği halde hoca bize pisboğazlıktan bahsederdi. İşin garibi mektep sahilde olduğu halde hiçbir genç bu balıkların şeklini bile bilmezdi.

Selim Sırrı burada derslerin işlenişinde bilinenden bilinmeyene, yakın çevreden uzak çevreye ilkesinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Selim Sırrı'nın tecrübelerine dayanılarak Hıfzıssıhha dersinde uygulamanın ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

On sene kadar mülga Maarif Nezareti'nin Heyet-i teftişiyesinde bulundum. Bütün mekteplerimizde hıfzıssıhhanın kötü durumunda olduğuna şahit oldum. (Burada Selim Sırrı hem okul sağlığı hem de hıfzıssıhha dersinin gerektiği gibi yararlı olmadığını belirtmek istemektedir). Bu durumu yazdım, çizdim, hıfzıssıhhanın durumunu beyan ettim, şikâyetle bulundum. Aldıran olmadı (Durumla ilgilenen kimse olmadı). Mektep hekimliği o devrede bir gedik (eksik, kusur; yıkık yer, duvarda açılan çatlak) makamında idi. Burada görevli olan mütekaid askeriye hekimleri (emekli askeri doktor) 3-5 kuruş arpalık alıp geçinirler ve maarif nazırına dua ederlerdi. Bütün İstanbul mekteplerinde vazifesini tam anlamıyla yapan 2 hekime tesadüf ettim. Bu kişilerde görmüş oldukları olumsuz durumları ihbar ettikleri halde bunların dikkate alınmamasından dolayı yeise (ümitsizliğe) kapılmışlardı. Mektep hekimlerimizin çoğunluğu doktorluk mesleğine cahil değildiler. Fakat bu adamlardan çoğunun mektep hekimliği ve hıfzıssıhha-i mekatile alakası yoktu.

Burada Selim Sırrı mektep doktorluğu ve mektep hıfzıssıhha dersini verecek doktorların ayrı bir uzmanlık alanı gerektiğini vurgulamıştır. Hıfzıssıhha dersini verecek doktorların gerekli öğretim ilke ve yöntemleri konusunda, öğretmenlik mesleki bilgileri konusunda donanımlı olması gerektiğini vurgulamıştır.

Belki birgün biz de hayatın kıymetini takdir edersek o şubede uzman maarif hekimleri yetiştirir, tedrisat müfettişleri gibi birde mektep hekimliği heyet-i teftişiyesi teşkil ederiz. (Selim Sırrı bu ifadesiyle günümüzde yaşanan Covid-19 gibi salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı okul sağlığı ve hıfzıssıhha dersine gerekli önemin verilmesini geçmiş yaşam tecrübesiyle eğitim camiasına rehberlik etmektedir)

Avrupa'ya yaptığım inceleme seyahatlerimde mekteplerin hıfzıssıhhası ve bu dersle de ilgilenmiştim. 1911 yılında Dresden'de yapılan Hıfzıssıhha-i Mekatib kongresinde bulunmuştum. Ziyaret ettiğim mekteplerin çoğunda öğrencilere ait sıhhat ve

mikyasaat (Beden ölçüleri) cüzdanları, muayene defterlerini ve dış fişlerini gördükten sonra halimize acıdım. Çünkü onlarla bizim aramızda dağlar var. Bütün manasıyla ilhak insanlarız vesselam.... Bu gün içtimai (sosyal) hıfzıssıhhaya günden güne ehemmiyet veriliyor. Pek haklı olarak iddia edebiliriz ki; bir milletin derece-i temeddini istihsalatı sanaiye veya mamulâtı ticariye değil teşkilatı sıhhiye ile ölçülür.

Sosyal hıfzıssıhhanın vazifesi ferdin cemiyet hayatında kendisini hastalık tehlikesinden korumaktır. Mekteplerde zümre halinde yaşayan çocukların sıhhati pek ziyade ihtimama şayandır. Çünkü onlar yeni neslin kuvvetli ve afiyetli yetişmesine adaydır. Mektep onları ya cemiyete yararlı bir kişi olarak yetiştirir ya da sıhhati bozuk, hastalığa yatkın, bakılmaya muhtaç bir tıfil haline kor. Terbiye-i bedeniye ve spor onların tanzim ve rae edeceği sıhhu yoldan yürür. Terbiye-i fikriye de doktorların görüşleri doğrultusunda tanzim edilir. Ayrıca doktorlar Müdürlere, muallimlere de müşavirlik ederler. Dershaneler, yatakhaneler, salonlar, hıfzıssıhha açısından sıhhi kontrolden geçer. Bu sayede mekteplerde mikropların neden olduğu salgın ve bulaşıcı hastalıkların kalmadığı gibi mektep hastalıkları dediğimiz göz ve iskelet hastalıklarının önüne geçilmiş olur. Bu gün Almanya, Fransa ve İsveç'te Mektep doktorlarının en fazla mesai harcadıkları durum göz ve iskelet hastalıklarıdır. Çocukların boylarına uygunluğu, kara tahtanın mesafesi, kitapların kalitesi ve yazı büyüklüğü, dershane havasının azlığı gibi durum mektep doktorları tarafından ayarlanabilir. Mektep hekimliği bu günkü devrede tesis edilirse o zaman çocuklar müesseselerde hekimlerin kontrol altına girer. Onun içindir ki; mektep hekimliği ve hıfzıssıhha-i mekatibin ismi var cismi yok demekle kusur etmiyorum (Selim Sırrı, 1923, s.21-24).

Doktor sabri (1923) Maarif Vekâleti'nin tabiat programında ders saatlerinin bir kısmını özellikle teşrih ve fizyolojinin ders saatlerini yarı yarıya azaltmış ve teşrih dersini büsbütün programdan çıkardığını, ayrıca tabiat şubesine konulan hıfzıssıhha-i etfal dersinin de programdan çıkartıldığını üzüntüyle karşılamıştır. Doktor Sabri bu konuda "Bir milletin terbiyesi O milletin kudreti istihsaliyesiyle ölçülür ki, bu kudret o milletin derecesi mesaisiyle mütenasiptir. Pekâlâ, çalışmak için sağlam vücutlara ihtiyaç vardır. Darülmuallimat bir kız mektebidir. Ve yarım değil yalnız kendi çocuklarını fakat milletin evladını da bu hanımların imham terbiyelerine tevdi edeceğiz. Bu noktai nazardan hıfzıssıhha mekatibe kifayet etmez. Bu günü kızları yarım valideleridir. Bu yüzden hıfzıssıhha i etfal dersi "müşterek dersler " kısmına dahil edilmelidir" şeklinde öneri getirmiştir.

Hıfzıssıhha dersinin önemine dikkat çeken eğitimcilerden İhsan Sungu (1924)' ise kızlar arasında hastalığın miktarı erkeklerinkine oranla fazla mik-

tarda olduğu gibi hastalıkların çeşidinin de erkek ve kızlarda değişik yaşlarda başka başka olduğunu belirtmiştir. Öneri olarak İhsan Sungu “*Mektep muallimleriyle hıfzıssıhha müfettişleri; izah edilen neticelere göre programı tanzim ettikten sonra mekteplerde talebenin hali sıhhiyesi ve bedeni inkişafını ve bu inkişafın tahvilatını itina ile tetkik etmelidirler. Bu tetkikatın neşr olacak neticeleri çok kıymetli olacağını ifade etmiştir.*

Tartışma ve Sonuç

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti hem sağlık hem de eğitim teşkilatları olarak tüm dünyada etkili olan salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı çağdaşı olan ülkelerle birlikte mücadele ettiği görülmüştür. Eğitimde çağdaşlaşmayla birlikte hıfzıssıhha alanında askeri okul programlarında hıfzıssıhha'ya yer verildiği bunun için batı ülkelerinden hekimler getirildiği görülmüştür. Öncelikle askeri okul eğitim programlarında yer bulan hıfzıssıhha dersi daha sonraları sivil okulların eğitim programlarında da yerini almıştır. Hıfzıssıhha alanı ile ilgili çok nitelikli hocalar vasıtasıyla çok sayıda kitaplar yayınlanmıştır. Hıfzıssıhhanın önemi ve gereği üzerine belirtilen görüşlere bakıldığında okullarda hıfzıssıhha dersinin işlenişine ve uygulanışına gerekli önemin verilmediği, özellikle Selim Sırrı'nın yaşamış olduğu tecrübelerle ortaya çıkmıştır. Günümüz salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak temel önlemlerde bu yaşanmışlıkların dikkate alınması gerekmektedir. Ancak yapılan eleştirilerin çıkış kaynakları için şu sorulara da cevap verilmesi gerekmektedir.

- Hıfzıssıhha dersini veren hekimin, hıfzıssıhha uzmanlık alanı mıdır?
- Bu dersin içeriği dersin amacına uygun mudur?
- Hıfzıssıhha dersini okullarda vermek için pedagojik formasyon gerekli midir?
- Batıda uygulanan mektep tabipliğinin önemi yeterince anlaşılmamış olabilir mi?

Bu sorulara verilecek cevaplar, o dönemin hıfzıssıhha dersi ile ilgili düşüncelere ilham verecektir. Günümüzde yaşadığımız ve farklı türlerde yaşama ihtimalinin her zaman mümkün olduğu bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı eğitim programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve bu doğrultuda düzenlenmesi önem arz etmektedir. Cumhuriyet öncesi dönem gerek hıfzıssıhhanın eğitim programlarında yer alması gerekse hükümet tarafından bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı gerekli tedbirlerin alınması sağlıklı yaşam ve

bilinçli bir toplum oluşturma açısından önemlidir. Günümüz açısından değerlendirildiğinde Covid 19 salgını veya diğer salgınlara karşı alınabilecek önlemlerin başında eğitim programlarında zorunlu bir ders olarak hıfzıssıhha dersinin olması, bu dersin sağlık uzmanlarınca okutulması, ders içeriklerinin günün şartlarına uygun olması gereklidir.

Günümüzde toplumları derinden etkileyen Covid-19 salgınına karşı alınan tedbir ve önlemlere rağmen halkın çoğunluğunun vurdumduymaz tavrı, 1914 yılında İbnül Muhsin Kemal'in dile getirdiği olumsuz alışkanlıkların hala devam etmesi salgın ve bulaşıcı hastalıklar karşısında gerekli eğitime sahip olmadığımızı göstermektedir. Bu yönüyle şöyle bir sonuçla karşılaşmaktayız. Her ne kadar eğitim programlarında hıfzıssıhha, sağlık bilgisi, halk sağlığı ve hijyen konusunda gerekli konular belirli dersler vasıtasıyla verilse de etkili olmadığı görülmüştür. Selim Sırrı'nın ifade ettiği gibi hıfzıssıhha dersinin eğitimin her kademesinde uygulamaya yönelik gerekli öğretim ilke ve yöntemlerini kullanarak sağlık uzmanları tarafından verilmesi günümüzde daha önemlidir. Her şeyin başı sağlık özdeyişinden hareketle sağlıklı nesillerin yetişmesi, sağlıklı toplumların oluşması için önerilecek önlemlerin başında aile eğitiminin de önemi büyüktür. Salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı her şeyden önce sorumluluk bilincine sahip bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Opinions On The Necessity And Importance Of
Pre-Republic Period Hıfzıssıhha (Protective Health)
Course In The Education Programs**

*

Savaş Karagöz
Aksaray University

Hıfzıssıhha (Protective Health) can be defined as the branch of medicine, health protection, health information, and hygiene, which examines the health conditions of the body and the environment in order to protect human health, and takes precautions accordingly. In the historical process, human-kind was exposed to countless epidemic diseases such as Antoninus (Galen) epidemic, Justinian plague, Black Plague, chickenpox experienced by American natives, Cocolizt outbreaks, Seven cholera pandemics, The Third Plague Pandemic which started in China between 1855 and 1859 and spread to the world and caused the death of even 12 million people only in China and India, the Typhus epidemic during the First World War, the outbreak caused by lice carrying the Typhus bacteria between 1914 and 1918, the Spanish Flu pandemic, and the Asian Flu pandemic and tried to take measures against these outbreaks.

Among these measures, it is noteworthy that protecting school-age children against these outbreaks is of importance in terms of basic prevention. It is clear that education has a duty to raise healthy individuals apart from the task of providing information to individuals in the cognitive process. In this respect, education and health science complement each other. In addition to the information required by individuals, education and training institutions should give the necessary competencies to them as of pre-school period in order to ensure that individuals are healthy for life and should protect their health. Within this context, it is thought that Hıfzıssıhha (Protective Health) course took place in the education programs.

Hıfzıssıhha (Protective Health) was regarded as a separate branch of science in the 18th century in the Western world and studies on public health were carried out in this field. Hıfzıssıhha (Protective Health) course started to

be taught in schools as a separate course. The inclusion of Hıfzıssıhha (Protective Health) course in educational programs started in the 19th century in the world. In the first years of the 20th century, as in developed countries, the necessity and importance of Hıfzıssıhha (Protective Health) course was considered in both Ottoman Empire's military and civil medical schools, and the course had been included in education programs since 1827.

At the 1st International Health Conference held in 1851, countries were divided into two groups as quarantinists and hygienists with respect to public health and prevention of epidemics. The Ottoman Empire was included in the quarantinists group on public health and the prevention of epidemics. Since 1912, the education programs of all vocational and industrial schools included Hıfzıssıhha (Protective Health) courses (Ergün, 1996, pp. 141-455).

When looked at the historical development of sanitary inspection in schools, France was the first country to apply sanitary inspection in schools in 1879. France was followed by Germany in 1891, Austria-Hungary in 1883, England in 1908, Ioannina in 1895, Romania in 1901, Switzerland in 1908, Mexico in 1908, Sweden, Norway, Denmark, The Netherlands in 1910. After 1915, Japan trained 8424 school doctors who paid attention to this issue in recent years and made the sanitary inspection in schools permanent. The Ottoman State, on the other hand, established the Sanitary Department of Hıfzıssıhha (Protective Health) in 1912 and made it official in schools.

Hıfzıssıhha (Protective Health) course took place in 1st, 2nd, and 3. classes curricula of Natural class of Inas darülfünü, which was opened in 1915 (Mualim Mecmuası, 1917, p.844). One of the measures taken for raising the awareness of the society on health in the Second Constitutionalist Period was the inclusion of Hıfzıssıhha (Protective Health) course in the education programs. This understanding became effective in the writing and publishing of many books. Along with the 1924 primary education programs, Hıfzıssıhha (Protective Health) course continued to take place in the education programs of the Republican period.

With regard to opinions about the importance of Hıfzıssıhha (Protective Health) course, the Ottoman Empire struggled with its contemporary countries against epidemic and infectious diseases that were effective all over the world as both health and education organizations since the 18th century. In addition to health and education institutions in the field of Hıfzıssıhha (Protective Health), periodical publications of the time also played an important

role in informing the public. Some of these periodicals were; Sıhhatnuma (1867), Vakay-i Tıbbiye (1880-1892), Military Medical Journal (1880-1926), Hıfzıssıhha (Protective Health) (1908), Afiyet (1913), Istanbul Darülfünun Medical Faculty Journal (1916-1944), Saplık Journal (1917), Sanitary pages (1923), Turkish Medical Journal (1923). Apart from these publications on health, it was seen that publications on education tried to inform the public against epidemic and infectious diseases. When looked at these publications, it was seen that Tedrisat Mecmuası, Muallim, Muallimler, and Terbiye etc. were some of publications in the Second Constitutionalist Period.

“Terbiye”, a periodical publication published in İzmir in 1324 (1908) under the heading of “Hıfzıssıhha (Protective Health)” underlined the importance of physical health against the epidemic and infectious diseases of that period and was related to the duties and responsibilities of families, especially mothers, in protecting children against epidemic and infectious diseases. The conference on tuberculosis was given by İbn Muhsin Kemal (1914) in order to inform the teachers and candidates of the Darulmuallimin School of Practice about infectious and epidemic diseases. When the content of the conference given by İbnül Muhsin Kemal in 1914 was analyzed, it is seen that as a society, we still maintain a lot of bad habits (spitting on the ground, dusty environment, not paying attention to hand and body cleaning, cleaning food, the presence of humid places etc.), which shows that individual and social responsibilities are still not gained. It is obvious that education and training institutions have a great role in the development of individual and social awareness.

Doctor Saim suggested that “Hıfzıssıhha (Protective Health)” program in schools should be updated with regard to the conditions of that period, and that physicians specialized in school of medicine should be trained. Selim Sırrı compared the practices of “Hıfzıssıhha (Protective Health)” in schools with European countries and stated that they were far behind. Although necessary subjects about “Hıfzıssıhha (Protective Health)”, health information, public health and hygiene were given through certain courses in the education programs, it was seen that they were not effective. As stated by Selim Sırrı, it is more important today to be given “Hıfzıssıhha (Protective Health)” course by healthcare professionals by using the necessary teaching principles and methods for practicing at all levels of education. As for foremost precautions, family education comes first because it is important for raising healthy

generations and creating healthy societies based on the saying that health comes first. In the first place, individuals who are responsible for epidemic and infectious diseases should be raised.

Kaynakça / References

- Akgöl, M. (2020). Tarihte yaşanan salgın hastalıklar, alınan önlemler ve koronavirüs pandemisi. *Yeni İpek Yolu*. 33(384), 40-49.
- Aşir, V. ve Kırşan N. (1925). Danimarka, İsveç ve Rusya memleketlerinde terbiye müesseseleri hakkındaki tetkikat raporları, Danimarka'da Jimnastiğin Tarihi. *Maarif Vekâleti Mecmuası*, 10(1), 31-37.
- Çelebi, N. ve Tezer Asan, T.(2014). II. Meşrutiyet dönemi eğitimi ve insan/birey yetiştirme paradigmaları analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 261-270. ISSN: 2146-9199.
- Doktor Reşit Galip (1333). Mekteplerde teftiş-i sıhhu. *Muallim Mecmuası*, 2(13), s.389-396.
- Doktor Sabri (1923). Maarifçilik ve terbiyecilik, çocuklarımızın terbiye-i sıhhiyesi. *Muallimler Mecmuası*, 1(12), 232-236.
- Doktor Saim (1918). Mektepte hıfzıssıhha dersleri. *Muallim mecmuası*, 3(25), 846-856.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908–1914)*. Ankara: O-cak Yayınları.
- Ergün, M. ve Duman, T. (1996), 19. yy.da osmanlı askeri okullarının ders programları ve ders kitapları, *Yeni Türkiye*, 2(7), 494-511.
- Ansiklopedi (t.y) *Türkiye'de okul sağlığı çalışmaları*. <https://www.eansiklopedi.com/turkiyede-okul-sagligi-calismalari/> adresinden erişilmiştir.
- T.C Sağlık Bakanlığı (t.y). *Hudut ve sahiller sağlık genel müdürlüğünün kuruluşu ve tarihsel gelişimi*. 27.05.2020 tarihinde <https://www.hssgm.gov.tr/Tarihce> adresinden erişilmiştir.
- İbnül Muhsin Kemal (1914). Verem hakkında. *Tedrisat Mecmuası*, 4(25), -249.
- İhsan Sungu (1924). Muhtelit terbiye. *Muallimler Mecmuası*, 2(22), 637-658.
- Muallim Mecmuası (1916). Bilgi yurdu. *Muallim Mecmuası*. 1(1), 30-32.
- Muallim Mecmuası(1917). Kız darülfünun müesseseleri. *Muallim Mecmuası*, 2(24), 844.
- Mustafa Şekip (1919). İngiltere'de güzide sınıf nasıl yetişir 2. *Tedrisat Mecmuası*, 10(50 -1), 393-400.
- Ölmez, A. (2014). II. Meşrutiyet devrinde osmanlı medreselerinde reform çabaları ve merkezileşme. *Vakıflar Dergisi*. 41(1). 127-140.

- Özdoğan, H.U. ve Kartalçık, V.(2016). Klasik osmanlıca dönemi bir tıp metni: ilmi tıbb ve dil özellikleri. *Mediterranean Journal of Humanities*. 6(1). 323-336.DOI:10.13114/MJH .2016 11 9308
- Sarıyıldız, G. (1998). *Osmanlılarda hıfzıssıhha*. İstanbul: DİA, c. XVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 319-321.
- Selim Sırrı (1923). Mekteplerde hıfzıssıhha dersi ve mektep hekimliği. *İlk Terbiye Ve Tedrisat Dergisi*, 1(1), 21-24.
- Terbiye (1908). Hıfzıssıhha. *Terbiye* , s.132.
- Ünal, U. (2014). *Arşiv belgelerine göre osmanlı eğitiminde modernleşme*. İstanbul: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 134.
- Ürekli, F. (2000). Okullarda sağlık kontrolü yapılması. *Tarih ve Toplum*, 193(1), 39.
- Yıldırım, N. (1993). İstanbul tıp fakültesinde hıfzıssıhha dersleri ve hocaları (1827-1933). *Bilim Tarihi*, 22(1), 3-36.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karagöz, S. (2020). Cumhuriyet öncesi dönem hıfzıssıhha dersinine eğitim programlarında yer almasının gereği ve önemi üzerine düşünceler. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3806-3825. DOI: 10.26466/opus.748421